

AKSARAY'IN TARİHİ ÖNEMİ VE VAKIFLARI *

M. Zeki ORAL

1932-1941 senelerinde Niğde tarihi, 1942 - 1954 yıllarında Konya tarihi tetkikleri ve neşri ile meşgul olurken Niğde'nin; Nahita, Nakita, Nikide, Niğde, Konya'nın; İkonyom, Kuniye diye anıldığı Hititler, Kapadokyalılar, Roma ve Bizanslılar zamanında adı Kursaura, Garsaura, Archelais olan bir belde karşına çıkıyor. Niğde, Konya tarihleri nereye kadar uzanıyorsa Kursaura, Archelais de beraber geliyordu.

Selçukîler devrinde Anadolu şehirlerinden bazıları, eski adlarının biraz değişmesi ile devam eder. En yakın misali yukarıda yazdığımız Niğde ve Konya'dır. Bazı şehirler ise eski adlarını bırakmış birer vesile ile yeni adlar almışlardır. Phiemilyum=Akşehir, Kapadokya Krallarının sonuncusu adıyla anılan Archelais= Aksaray isimleri de bu kabildendir.

Anadolu Selçukîlerinden II.Kılıçaslan'ın (1156-1192) Aksaray'da beyaz yapı taşından yaptırdığı muazzam sarayı şehre adını vermiş Selçukîler devrinde ve daha sonra Aksara-Aksaray adı devam etmiştir. IV.Kılıçaslan'ın bu sarayın merdivenlerini atı ile çıktığına dair Selçuk tarihî kaynaklarında sarahat vardır.

Tarihin her çağında mevcut olan Aksaray III.Kapadokya yahut küçük Kapadokya bölgesi şehirleri arasında idi.

* Vakıflar Dergisi, Ankara 1962, sayı:5, s.223-240.

Aksaray, Konya ile birlikte 1077 (H. 470) yılında Anadolu Selçukluları tarafından zapt edildi. 1080 (H. 477) vukuatı arasında Kutulmuş oğlu Süleyman'ın Konya ve Aksaray hükümdarı olarak adı geçer. 1106 (H. 500) tarihlerinde hükümdar olan I. Süleyman oğlu I.Kılıçaslan da yine Konya ve Aksaray hükümdarı olarak tarihe geçmiştir.¹

II. Kılıçaslan Aksaray'a çok önem verdi. Camiler, kervansaraylar, bedestenler yaptırdı. Kalesini tahkim etti. (Bugün çarşı, park ve hükümet binaları olan saha o zamanki kale içinde iç şehir idi. Kale dışında ise ayrıca varoşları, mahallâtı vardı. Seyyitler, gaziler, âlimler, tüccarlar getirterek Aksaray'a yerleştirdi. Bu suretle Selçuk ordularının umumî karargâhı şekline gelmiş olan Aksaray'a gayri müslimlerin ve başka hüviyet ve asaleti belirsiz kimselerin girmelerine müsaade etmedi. Bu itibarla Aksaray Dârü'z-zafer, Dârü'l-cihâd adlarıyla de anıldı.²

II.Kılıçaslan son günlerinde memleketini on bir oğlu arasında taksim etmiş Aksaray'la Sivas'ı oğlu Kutbü'd-din Melik Şah'a vermiştir.³

(30/Ekim/1888). Kayıtlı bulunduğu sicil No.: 295. Belge No: 1034.

Bâis-i tastiri kitâb-ı şer'î oldur ki, Medîne-i Ankara'da Hoca hindî gayr-ı müslim mahallesinde sâkin Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye tebaasının Rum milletinden Yuvan Veled-i Hacı Prodöbromos Veled-i Kili nâm kimesne medîne-i mezbûre mahkeme-i ser'iyyesinde mün'akid meclis-i şeri şerifde zikri âti vakfına licci'ttescil mü-tevelli nasb ve ta'yîn eyleği medîne-i mezbûrede İmam-yusuf mahallesinde sâkin devlet-i müşârünileyha tebaasının milleti merhumesinden Taşçıoğlu Yuvan nâm-ı diğer Cıvan veledî İliya veledî Bodos mahzarında bitav'ihî takrîr-i kelâm ve ta'bir-i an'il-merâm idüb zikri âti vakfın sudûruna değin yedimde olub bin üçyüz dört sene-i rûmiyesi Nisanının onuncu günü tarihiyle müverrah işbu bir kıt'a sened-i hâkanî nâtik olduğu üzere mezkûr Hocahindî mahallesinde kâin bir taraftan Rum mektebi ve bir taraftan Topal Yasef menzili ve iki taraftan tarîk-ı âm ile mahdûd Boy-nueyri zâde Merhum Hacı Mes'ud Ağa veresesinden onüç bin yigirmi kuruş semen-i medfa' mukabilinde işтира idüb ol veçhile yedimde mülk-i müşterâm ve hak-kım olan, on iki rakam ile mürakkam fevkani ve tahtanî buyût-i adîde ve malzemec-i sâireyi müştemil bir bab menzilimi bi-cümîet'it-tevâbi' v'el-levâhik ve kâffet'il-hukuk v'el-merâfik vakf-ı sahîh-i müebbed ve habs-i sarıh-i muhalled ile vakf ve habs idüb şöyle şart eyledim ki, menzil-i mezkûr bâ ma'rifet-i mütevellî îcar olunub hâsıl olan gâilesi medîne-i mezbûrede sâkin Rum milletinin fukarâ ve bîkes sıbyânına verile ve îcar olunamayub da gaille hâsıl olmadıği takdirde menzil-i mezkûr derûnunda millet-i merkumenin fukarâ ve bîkes sıbyânı iskân edile ve mürûr-ı eyyâm ve kürûm-ı a'vâm ile menzil-i mezkûr müşrif-i harâb olub ta'mîri

¹ İbnü'l-Esir, el-Kâmil fi't-Tarih, Kahire tab'ı cilt:8, sahife 240.

² el-Veledü'ş-Şefik sahife 292, Anonim, Selçukname Matbu Nüsha sahife 38.

³ Melikşah'a ait bir kitabe İlahiyat Fakültesi Dergisi sayı:1-IV,1956, sahife 150'de tarafımdan neşredildi.

gayr-ı kaabil ve şart-ı mezkûra riâyet müteazzer olursa b'il-izn'îş-şer'î veya ma'rifet-i mütevellî bedel-i misliyle tâlibine ferağ vc tefvîz ve bedeli kabz ve irbâh olunub hâsıl olan gâilesi mutlaka medîne-i mezkûrede sâkin olan millet-i merkumenin fukarâ ve bîkes sıbyânına verile, mâdâm ki ben hayatta olam, vakf-ı mezkûruma ben hasbî mütevellî ve nâzır olam ve benim vefatımdan sonra vakf-ı mezkûruma medîne-i mezbûrede sâkin millet-i merkûmenin eşhâs-ı mu'teberânı hasbî nâzır olalar ve eşhâs-ı merkume-i mu'teberenin müntehabları olan bir kimesne dahi hasbî mütevellî ola deyü menzil-i mezkûru ba'de'et-tahliye mütevellî-i mezbûr Coni'ye teslim, ol dahi tesellüm idüb şâir mütevellîlerin tasarrufları gibi tasarruf itmîş idi didikde mütevellî-i merkum dahi ba'de't- tasdik emr-i vakf-ı mezkûr tamam ve hâl-i teslim encâm bulduktan sonra vâkif-ı mezbûr Yuvan, vakf-ı mezkûreden rücû'ı birle menzil-i mezkûru kel-evvel mülkine istirdadını da'va ve mütevellî-i mezbûr Civan dahi teslimden imtinâ' ile her biri huzûr-ı şer'-i şerîfde كما هو المسطور في الكتب الفقهية müterâfiân ve her biri ber nehç-i şer'i kavim fasl ve hasma tâlibân olduklarında بالخلاف على رأي من يراه من ائمة المجتهدين vakf-ı mezkûrun sıhhat ve lüzûmuna hükm-i sahîh-i şer'î ve kaza-i sarîh-i mer'î idilüb ol veçhile vakf-ı mezkûr sahîh ve lâzım ve mütehattem olub min ba'd nakz ve nakzına mecâl muhâl ve ibtâl ve ta'tîli mümteni'ü'l-ihimâl oldu. Cerâ zâlîke ve hurrîre f'i-yem'ir-râbî' v'el-ışrîn min Safer'il-hayr li-seneti sitte ve selâse mie ve elf.

Şuhûdul-hâl:

Mahkeme-i şer'îye ketebesinden mekremetlü Mustafa Nuri Efendi. Ve ketebeden İsmail Hakkı Efendi. Ve El- Hac Kamil Efendi. Eytam Müdürü Hacı Ali Efendi Ve Sermuhzır Ömer Ağa. Ve gayr.

235 yıl devam eden Anadolu Selçukîlerinin idaresi zayıfladığı vakit Aksaray da diğer Anadolu şehirleri gibi İlhânilerin idare ve nüfuzları altına girmiş İlhanî kumandanlarının belli başlı merkezlerinden biri olarak kalmıştır.

İlhanîlerin Anadolu'dan çekilmesi, Selçukîlerin çökmesi üzerine kurulan beyliklerden Karaman oğulları Aksaray'ı elde ettiler. Bir aralık Sivas sultanı Kadı Burhanü'd-din Ahmed tarafından da zaptedilmiş ise de Fatih Sultan Mehmed tarafından kat'î olarak zaptedilinceye kadar Karaman oğulları elinde kaldı. Bu tarihe kadar Anadolu'nun ilmî, İktisadî, İçtimaî merkezlerinden birisi olarak önemini muhafaza etti.

Fatih, Aksaray ve çevresinde Karaman oğulları taraftarlığını azaltmak, yeni fethettiği İstanbul'da Türk ekseriyetini temin etmek gibi iki taraflı bir siyaset takip ederek Aksaray'dan birçok müfessir, muhaddis, âlim ve mutasavvıf ile halktan yüzlerce aile alarak İstanbul'a yerleştirmiş, İstanbul'un bugünkü Aksaray mahallesi o zaman kurulmuştur. Aksaray Osmanlı İmparatorluğu idaresinde yakın zamanlara kadar Konya vilâyetine bağlı bir sancak merkezi idi. Son yıllarda bir aralık da vilâyetliğe kavuşmuş iken 27 yıl evvel Niğde'ye bağlı bir kaza merkezi haline getirilmiş idi.

Mevkiinin önemi, tarihî eserleri, halıcılığı, ziraata ve hayvan beslemeye elverişli geniş arazi ve ovaları, meyve ve üzüm bağları nihayet kültürlü, uyanık ve çalışkan halkı ile engin ve zengin mazarisine uygun geniş bir istikbale namzet olduğunu görüyoruz.

Aksaray'ın tarihi safahatı hakkında yapılan şu hülâsaya esas olan ve yukarıda söylediğimiz gibi tarihte Konya ve Niğde ile atbaşı beraber giden Aksaray'ın da tarihini yazmaya başlamış ve senelerden beri tetkikat ve tettebbuatım devam etmiştir. Elde edilen neticelere ve hazırlanan müsveddelere göre Aksaray tarihi şu bölümleri ihtiva etmektedir:

1. Aksaray'ın Kursaura, Archelais olduğu devirlere ait tetkikler,
2. Selçukîler elinde Aksaray :
 - a- Bu devirde Aksaray'da geçen tarihî vukuat,
 - b- Aksaray'da Selçuk âbideleri, kitabeleri, vakfiyeleri, san'at tarihi bakımından tavsifleri, plân ve fotoğrafları,
3. Karaman oğulları zamanında Aksaray:
 - a- Karaman oğulları zamanında vukua gelen tarihî olaylar,
 - b-Karaman oğulları devri âbideleri, kitabeleri, vakfiyeleri, tarif ve tavsifleri, plân ve resimleri,
4. Aksaray'ın Sivas Hükümdarı Kadı Burhanüd - din tarafından zabtı, Karaman oğulları ile yapılan mücadelelerde Aksaray,
5. Aksaray'ın Osmanlılara geçmesi :
 - a- Osmanlılar devrinde Aksaray'da vukua gelen başlıca tarihî hâdiseler,
 - b- Aksaray ve çevresindeki Osmanlı eserleri, vakfiyeleri, kitabe plân ve resimleri,
6. Aksaray meşahiri: Aksaray'da yetişmiş meşayih, ulema, şuarâ, Ahi'ler, Devlet adamları, hayır sahipleri,
7. Aksaray'da tarihî mezarlıklar ve mezar taşları: Bugüne kadar tespit edilmiş olan dört yüz küsur mezar taşının tarihî simalar, İçtimaî meslekler ve san'atlar bakımından tasnifi dil, yazı, tezyinat nokta-i nazarından tahlili,
8. Aksaray'da basılmış paralar: Bu paraların tarifi, üzerlerindeki yazıların okunuş şekilleri,
9. Aksaray'da ölü binalar: İsimleri kitaplara geçmiş fakat kendileri yıkılmış olan tarihî eserler,
10. Eski coğrafya ve seyahatnamelerde Aksaray: Bu eserlere göre Aksaray'ın tarihî, coğrafi, iktisadî, içtimaî durumu.

Buraya kadar Aksaray'ın tarihî önemini belirtmeye çalıştık. Şu ifadelerimizi bazı belgelerle de teyit etmek faydalı olacaktır. Bu münasebetle Aksaray'da bulu-

nan kitabelerden bir kaçı ile Aksaray tarihi için olduğu kadar Türk tarih ve kültürü içinde birer hazine oldukları şüphesiz olan mezar taşlarından 22 tanesini buraya kaydediyorum. 2-9 Nolu inşa kitabeleri ile mezar kitabeleri henüz neşredilmemişlerdir.

1

جدد عمارة هذا لدرب المبارك بسبب الوهن الاحراق في ايام دولة السلطان
الاعظم غياث الدنيا والدين ابي الفتح كيخسرو بن قلعج ارسلان خلد الله
سلطانه على يد العبد الضعيف المحتاج الى رحمة الله سراج الدين احمد بن
الحسين المتولي يوفى مشيد الممالك في سنه سبع و سبعين و ستمائة

Konya- Aksaray yolundaki Sultanhanı'nın cümle kapısı üzerinde bulunan tamir kitabesidir. Bir satırdır, beyaz mermer üzerine güzel bir. Selçuk sülüsü ile yazılmıştır. Türkçesi: «Yangın sebebiyle bozulmuş, gevşemiş olan bu mübarek, büyük kapı⁴ sultanların en büyüğü, Fetih Babası, din ve dünyanın yardımcısı Kılıçaslan oğlu Keyhüsrev'in -Allah sultanlığını ebedî kılsın- devletli günlerinde kulların zayıfı Allah'ın rahmetine muhtaç, mütevellî ve devlet mimarlığı görevini yapan (yahut memleket umurunu idare eden) Hüseyin oğlu Siracü'd-din Ahmed'in eliyle 677 yılında yenilendi, onarıldı» demektir.⁵ Kitabeden anlaşıldığına göre Sultanhanı'nın cümle kapısı bir yangın sebebiyle harap olmuş, III. Keyhüsrev zamanında yeniden onarılmıştır. Yangının bir kaza neticesinde değil bir isyan, bir baskın zamanında kasten çıkarılmış olduğunu zannediyoruz. Çünkü Konya-Aksaray yolu üzerindeki bu kervansaray Sivas-İzmir, Ankara-Adana ve başka anayolların üzerindedir. Bu ellerden gelip geçen kervanların konakladıkları yerdir. Orta zamanlarda iktisadi önemi büyük olduğu gibi yapısının azameti ve metaneti sebebiyle birçok âsilerin de sığındıkları bir kal'a mahiyetindedir.

Kervansaray civarında Selçuklular ile İlhanî kumandanları arasında harpler de olduğunu biliyoruz. Nitekim Ulcaytu Sultan Mehmed'in ilk günlerinde İlhanî kumandanlarından İrcin Anadolu'ya geldiği vakit Sultan hanına iltica etmiş olan Türk beylerinden İlyas'ı yirmi bin süvari ile muhasara etmiş idi. İki ay süren muhasara esnasında ne mancınık taşlarından, ne çelik zırhları delip geçen ok yağmurlarından ne de neft ve ateş saçan âletlerden fayda hasıl olmamıştır.⁶ Bunlar hanın metanetini ifade eden cümlelerdir.

Kitabede adı geçen III. Keyhüsrev (1264 - 1283) hakkında İbni Bibi nüshalarında malûmat vardır. Tekrarına lüzum görülmedi. Sirâcüd-din Ahmed hakkında da geniş bilgilere sahip değiliz.

⁴ Derb büyük kapı demektir. Kamus tercümesi cilt 1, sahife 239.

⁵ Bu kitabe Friedrich Sarre'nin Reise'in Klein Asien kitabında neşredilmiştir. Orada (الى رحمة ربه) الى رحمة الله (هذا النرب) هذا النرب (سيد؟ الممالك) مشيد الممالك yazılmıştır.

⁶ Müsameretü'l-ahbâr ve müsâyeretü'l-ahyâr, Türk Tarih Kurumu neşriyatı sahife 299.

2

- 1- باني هذا المصلى محمد
- 2- الحداد ادم الله
- 3- توفيقه في سنة تسع وسبعماية

Bu kitabe Sinne çayırındaki mezarlık bozulurken oradaki müsellâdan alınarak Aksaray'ın Özdil mahallesinde Musa Tekden'in evine getirilmişti. Biz Musa'nın evinde gördük. Mermer üzerine sülüsle yazılmıştı. (Resim 1) Eb'adı 0.41 X 0.29 dur. Türkçesi (*Demirci Mehmed bu müsellâyı 1309-1310 (H. 709) yılında yaptırdı. Allah ona yardımlarını devamlı kılsın*) demektir. Demirci Mehmed'in zamanının hayır sahibi zenginlerinden olduğu anlaşılmaktadır.

3

- عمر هذه العمارة لتعليم القرآن لوجه الله تعالى حمزه بلق بن سنان
بلق تاريخه سنة خمس وثلثين و تسعمماية نسله امام غزالي

Aksaray'ın Bîmârhane mahallesindeki mektep kitabesidir. Kitabenin bulunduğu bina harap olmuş mektep bahçesindeki Hamzabey mezarının etrafı bir duvarla çevrilerek kitabe bu duvara konmuş bulunmaktaydı. Son yıllarda kitabe buradan da alınarak Gazi Okulu yanında yeni yapılan camiin kapısı üzerine konmuştur. 0.20 X 1.64 metre eb'adındadır. Sülüs celisi ile yazılmıştır. Türkçesi: «*Yüce Tanrı'nın rızası için Kur'an okunmak üzere bu imareti İmam-ı Gazali neslinden Sinan bey oğlu Hamza bey 1528 - 1529 (H. 935) yılında yaptırdı*» demektir.

4

Hamza beyin kabri yukarıda işaret olduğu gibi okul avlusunda idi. Mezar bugün mevcuttur. Mezar taşının başında ümera kavuğu olan kare prizması şeklindeki bir şahide vardır. Bunun gövdesinin dört yüzüne şu yazılar yazılmıştır :

- 1- انتقل من دار الفنا الى
- 2- دار البقا المرحوم
- 3- المغفور السعيد
- 4- الشهيد المحتاج

Türkçesi: «*Rahmet olunmuş, esirgenmiş mübarek şehit, fena evinden (Dünyadan) baka evine (Ahrete) göçtü*» demektir. Ne yazık ki mezarın ayak taşı kaybolmuş, Hamza beyin ölüm tarihi de meçhul kalmıştır. Oralarda yapılacak esaslı araştırmalarla meydana çıkarılması muhtemeldir. Sonradan konmuş olan ayak taşında şu hadis-i şerif yazılıdır :

5

- 1- القبر باب كل ناس داهاها
- 2- الموت كاس كل ناس شاربها

Bunun tercümesi de; «*Kabir bir kapıdır, bütün insanlar ondan girerler, ölüm bir kâsedir herkes ondan içer*» demektir.

Mektebi yaptıran Hamza beyin vakıflar arşivinde ve Aksaray'da mütevellileri

elinde bir vakfiyesi vardır. Vakfiyenin özeti şudur: «Hayır ve hasenat sahibi, cömertlik ve bereketler madeni, salihler dostu, yüksek zevatın iftihar, İmam-ı Gazalî evlâdından Oruçbeyoğlu Sinan bey oğlu Hamza bey çeledi Aksaray'ın Selime, Absar köyleriyle Kızılhayat mezarının tamamı, Sinir köyünün 12 sehimde 3 sehmi, Tavşancı mezarının 12 sehimde 3 sehminin Musiler mezarının 12 sehimde 6 sehimini oğullarına ve oğlunun oğlu Mahmut oğlu Bostanbey ile kızı Paşa'Hand hatuna -ki bu kız ölünce hissesi yine oğullarına kalacaktır.- ve nesilleri süresince evlâtlarına vakfedilmiştir. Oğullarından kimse kalmazsa kız evlâtlarına bunlardan da kimse kalmazsa Aksaray haricinde talim-i sibyan (çocuk okutmak) için yaptırdığı mektep masraflarına ve mektep yanında vakfın gelirlerinden bir zaviye yaptırılıp vakfın hâsılatı bu zaviyeye gelip giden misafirlere sarfedilmesini şart kılmıştır. Tevliyet hayatta oldukça kendi nefesine sonra evlâdına kalacak bunlardan kimse kalmazsa Aksaray hâkiminin re'yle mütevellî tâyin olunacaktır. Mütevellilere tevliyet için bir ücret verilmeyecektir.» Vakfiye Evâil-i Cemaziyü'J-evvel 936 H. yılında tescil edilmiştir.⁷ Kitabede adı yazılan İmam-ı Gazali (Hüccet ül-İslâm Zeyn üd-din Ebu-Hâmit Muhammed bin Muhammed bin Muhammet bin Ahmed et-Tûsî) dir. Bu zat İslâm bilginlerinin en büyüklerinden ve Şâfiî mezhebi fukahasının seçkinlerinden âlim, mütefekkir ve birçok değerli eserler yazmış bir müelliftir. 1058 (H. 450) yılında Tûs şehrinin Gazale köyünde doğmuş birçok yüksek vazifelerde bulunmuş ve seyahatler yapmış 1111-12 (H. 505) yılında ölmüştür.⁸

İmam-ı Gazali neslinden olduğunu vakfiye ve kitabelerinde yazdırmış olan Hamzabey ecdadının Tûs'dan Aksaray'a göç etmiş olması mümkündür. Mevcut vesikalara göre bu sülâle hakkında şöyle bir şecere düzenledik:⁹

6

1- عمر هذه العارة على پاشا الغازى في زمان سلطان سليمان خان

2- حفظهما الله من لنيران سنة اثنى وستين و تسعمائة

⁷ Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi. Defter 617 sahife 122.

⁸ Kamûs'ül Alam, cilt:5, sahife 3277.

⁹ Konya Müzesi, Ser'iyeye Sicil Defteri, cild:1 sahife: 181.

9

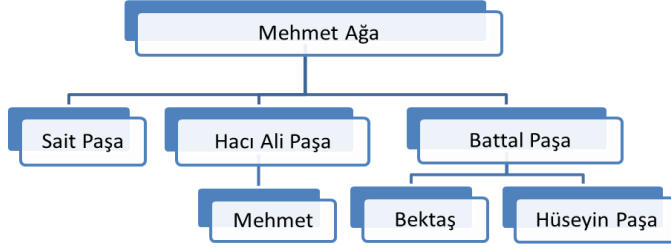
- 1- شهنشاہ معظم عبدالحمید خانک کہ خاک درکھی اکسیر اعظمدر بو د نیادہ
- 2- یتشدی دور عد لندہ بیوک بر بندہء صادق تقدم ایتدی اسلاف کرامہ ز ہد تقوادہ
- 3- نظیر ابن ادم سر قرین خسرو اعظم علی نام علی القدردر درکاه مولادہ
- 4- امک صرفیلہ یابدی بو سبیلی فی سبیل اللہ مکافاتن خدا احسان ایدہ دیوان کبرادہ
- 5- بو صودن خلق عالم حصہ مند لذت اولدقجہ ذلال کو ثر ایچونلر اب اجدادی عقبادہ
- 6- بیک اوچیوز اون سکزدہ بشلنوب تأسیس بنیانہ بیک اوچیوز اون طقوزدہ آب صافی آندی مجردہ
- 7- ملکلر عارشہ یازسون جوہار تاریخن ابراهیم ثواب و اجر اولوب مقصد بو شادروانی انشادہ

Bu kitabe Ulu Cami avlusundaki şadırvana aittir. Cami etrafının düzenlenmesi sırasında şadırvan bozulmuş kitabe belediye mahzenine kaldırılmıştır. Güzel bir nesih ile beyaz mermer üzerine yazılmıştır. Eb'adı 1.00x0.66 metredir. Kitabe Osmanlıcadır, bu günkü şivemizle ifadesi şöyledir: «*Yüce Hakan Abdül-Hamid hanın dergâhı (Sarayı) nın toprağı olağan üstü bir kuvveti haizdir. Onun adaletli zamanında yetişen büyük ve doğru bendesi dindarlıkta geçmiş büyüklerden üstündür. O Ethem oğluna benzer padişah yakınlerinin başıdır. Hükümdarın sarayında değeri yüksektir. Adı Alidir. Allah rızası için emek sarf ederek bu sebili yaptı. Hûda büyük divanında emeğinin karşılığını ihsan buyursun. Dünyanın halkı getirdiği suyu içip lezzet aldıkça onun geçmişleri de ahirette kevser suyundan içsinler. 1902'de (H. 1318) şadırvanın yapılmasına başlandı 1319'da temiz suyu suyulundan akmağa başladı. İbrahim, bu cevher tarihi melekler arşa yazsın, çünkü bu şadırvanı yapmaktan maksat yalnız sevap ve ecirdir.*»

8, 9 sayılı kitabelerde adı geçen Ali Paşa Aksaray'ın Ortaköyünden Mehmet Ağanın oğludur.

İstanbul'a giderek saraya intisap etmiş doğruluğu, zekâsı sayesinde Sultan Hamid' in dikkatini çekmiş ve yakınları olmuştur. Sultan Hamid kendisiyle sık sık görüşür, ona (Sofu Ali) diye hitap edermiş, sonra küçük kardeşi Sait Paşayı saraya almış, onu da paşalık payesine yükseltmiştir. Ali Paşa yeğeni Hüseyin'i İstanbul'a getirerek padişaha takdim etmiş idi. Hüseyin'in hizmet ve safiyetinden de memnun olan sultan Abdülhamid ona da paşalık verdi. Bir gün Sultan Hamid Ali Paşa ile görüşürken memlekette daha kimlerim var diye sormuş Ali Paşa bir de kardeşi bulunduğunu söyleyince Sultan Hamid ona da (paşalık) verdim, gelsin görüşelim, diye ferman eylemiştir. Hemen sarayda bir paşalık üniforması, elbise ve kılıncı hazırlanarak Hüseyin Paşa ile Aksaray'a gönderilmiş, Ali Paşanın kardeşi, Hüseyin Paşanın babası olan Battal Paşayı İstanbul'a getirmişlerdir. Rivayete göre Battal Paşa köyden ayrılmak istememiş ise de «*Ferman vardır!*» diyerek ısrar edilince razı olmuş ve paşalık elbiseleriyle köyde birkaç gün oturup kalkmasını öğrendikten sonra yola çıkmışlar, uğradıkları şehir ve kasabalarda ikram ve izzet görerek İstanbul'a gelmişlerdir. Ali Paşa bunları karşılamış konağında misafir etmiş, sonra Abdül-Hamid'e takdim eylemiştir. Battal Paşa köy hayatına alışık olduğu için İs-

tanbul'da çok durmamış tekrar köyüne gelmiştir. Aksaray'da yaptığım incelemele-re göre bunlar hakkında şöyle bir şecere düzenlemek mümkün olmuştur.

Bu sülâleden Hüseyin ve Bektaş'ın çocukları halen Ortaköydedir. Ali Paşa'nın Aksa-ray merkezinde kitabelerini yazdığımız şadırvan ve köprüsünden başka Orta-köy'de kubbeli bir camii bulunduğunu haber aldım, fakat henüz göremedim.

MEZAR KİTABELERİ

1

Bir taraftan

- 1- الشهيد السيد
- 2- السادات سيد محمد
- 3- بن سيد قاسم

Diğer yan yüzünde :

- 1- في شهر جمادي
- 2- الأول سنة ثلاث
- 3- و خمسين و ثمانمائه

Belediye mahzeninde muhafaza edilen mezar taşları arasındadır. Mermerdir. Türkçesi: «Seyyit Kasım oğlu Seyyitler (Hazret-i Muhammed S. A.V evlâdı) efendisi Şehit Mehmed 1449-50 (H. 853) yılı cemaziyülevvel ayında öldü» demektir.

2

- 1-المرحوم (Kırık)
- 2- سيد محمود في ربيع الآخر
- 3- سنة احدى خمسين سبعمائه

Bu mezartaşı Ervah'ta, Somuncu Baba türbesi civarındadır, mermerdir. Türk-çesi : «Rahmet olunmuş Seyyid Mahmud 1350-51 (H. 751) yılı Rubiulâhir ayında (öldü)» demektir.

Bu iki kabir sâdâtтан yani Hazret-i Muhammed S.A.V soyundan iki zata aittir. Ervah kabristanında sâdâtтан daha başkalarının kabirleri de vardır. Bunlar 14, 15.

yüzyıllarda Aksaray'da sâdâtan bir çok kimseler bulunduğunu gösterir. II. Kılıçaslan (1156-1192) zamanında sâdâtan Seyit Hasan ve taallûkatı Anadolu'ya celb edilmiş, bunlar Anadolu'nun bazı önemli şehirlerine ve bu arada Aksaray'a iskân edilmişlerdi.¹²

14, 15. yüzyıllarda Anadolu'da yayılmış olan tasavvuf ceryanları Aksaray'a gelmiştir. Mevlevî, Halvetî, Burakî, ve Alevî tarikatlarına mensup bir çok kimselerin mezar taşları vardır. Örnek olarak aldığımız şu iki kitabe bunlardandır.

3

Bir yüzünde:

- 1- هذه القبر المرحوم
- 2- خواجه عثمان بن عمر
- 3- المولوى في جمادى

Diğer yüzünde:

- 1- الاخر سنة
- 2- خمسين و سبعمائة

Bu mezar taşı SomuncuBaba türbesi civarındadır. Mermerdir, Türkçesi: «*Bu kabir rahmet olunmuş Mevlevî Ömer Oğlu Osman'ındır. 1349 - 50 (H. 750) yılı Cemaziyülâhir ayında öldü*» demektir.

4

Bir taraftan:

- 1- بابا اكمل ادين بن شيخ
- 2- اوحدالدين عفى عنها

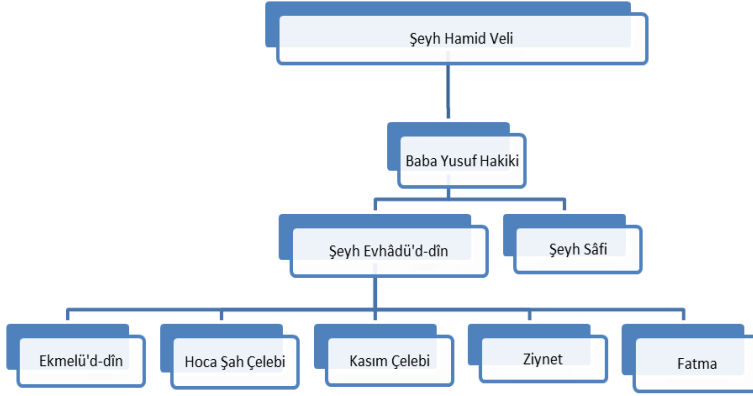
Diğer yan yüzünde:

- 1- تاريخه فى شهر شعبان من
- 2- شهر سنة سبع و ثمانين و ثمانمائة

Bu mezar Baba Yusuf Hakikî türbesi yanındaki üçler kabristanıdır. (Resim 3) Türkçesi : «*Şeyh Evhadü'd-din oğlu Baba Ekmelü'd-din Allah onları af buyursun 1482 - 83 (H. 887) yılı Şaban ayında (öldü)* demektir.

Şeyh Evhadü'd-din oğlu Baba Ekmelü'd-din Somuncu Baba (Şeyh Hâmid Veli) evlâdındandır. Bunların Vakıflar Genel Müdürlüğünde ve hâlâ Aksaray'da yaşayan torunları elinde vakfiyeleri, Aksaray'da Yusuf Hakikî türbesi yanındaki kabristanda mezarları vardır. Vakfiye ve kabir taşlarına göre şu şecere düzenlendi.

¹²Ankara ahileri şeceresi. Vakıflar arşivi No: 1907, Prof. Osman Turan Selçuk Kervansarayları, Türk Tarife Kurumu belleteni. Cilt X sahife 467, Prof. Osman Turan, Türkiye Selçukluları hakkında resmî vesikalar. Sahife 121.

Ervah mezarlığında 13 ve müteakip yüzyıllarda vefat etmiş birçok ilim adamlarının kabirleri de vardır:

5

Yan yüzünde :

- 1- شهد الله انه لا اله الا هو والملئكة و اولو العلم قائما با
- 2- القسط لا اله الا هو العزيز الحكيم ان الدين عند الله الإسلام

Baş tarafında :

- 1- A هذا
- 2- مرقد الامام
- 3- B العالم
- 4- البارع الورع
- 5- الفقه امام المذهبين
- 6- [Kırık...]
- 7- [Kırık...]

Ayak tarafında :

- 1- C الله
- 2- الى رحمة الله تعالى
- 3- يحيى بن عبدالله(?)
- 4- قدس الله روحه
- 5- العزيز توفى شهر

Diğer yan yüzünde:

- 1- جمادي الاخر سنة ثمان و ثلثين و ستمائة اللهم ارحم لمن قرا ودعا له الخفرة
- 2- وتفضل عليه والروح والرحمة والسيرت والمغفرت [وكلله؟] قرينا ومونسه

Bu kabir Ervah mezarlığının Cennet deresi mevkiindedir. Muazzam bir lâhdin baş, ayak ve yan yüzlerine şu yazılar yazılmıştır. Yan yüzünde sûre 3, âyet 18, 19 dan bir parçadır. Türkçesi: «Allah şu hakikati, kendinden başka bir Tanrı olmadığını adaleti ayakta tutarak (delilleri ve âyetleriyle) açıkladı. Melekler (bunu ikrar etti)

hakikî ilim sahipleri (nebiler, âlimler) de (böylece inandı) ondan başka hiç bir Tanrı yoktur. O mutlak galiptir. Yegâne hüküm ve hikmet sahibidir. Hak din Allah indinde İslâm'dır. (Müslümanlıktır.)¹³

Bu kabir imam, bilgin, güzel huylar sahibi, günahlardan çekinen, din ilimlerini iyi bilen ve mezhepler imamı Abdullah oğlu Yahya -Allah rahmet ve aziz ruhunu kutsal eylesin- 1240 - 41 (H. 638) yılı Cemaziyülâhîr ayında vefat etti. Allah bu mezara okuyan ve dua edene rahmet buyursun. Allah onu yakınlığı, ünsiyeti, mağfiret, siyret ve rahmetiyle rahatlıklara kavuştursun. Üstün kılsın.» demektir. Bu zat Selçuklular'ın kemal devrinde yaşamış bir bilgin ise de mehazlarda adına rastlayamadım. Sandukası klâsik Selçuk devrinin en müttekâmil rumîleri, zencirekleri ve geçmeleriyle süslüdür. (Resim 4)

6

- 1- في جميدالاول سنة سبعين سبعمائة
- 2- قد توفي الامام الخبير
- 3- الهمام الشهيد المرحوم
- 4- السعيد المهتاج الى رحمة الله تعالى
- 5- مولانا شرف الدين عليشرف بن محمد
- 6- بردالله مضجعه

Bu mezar taşı Somuncu Baba türbesi yukarısında yamaçlardadır. Mermerden yapılmıştır. Türkçesi: «Mehmed oğlu büyük îmam rahmet olunmuş, himmet sahibi, mübarek şehit yüce Tanrının rahmetine muhtaç Şerefü'd-din Alişir Efendimiz 770 H. yılında vefat etti. Allah kabrini rahat ve serin eylesin».

7

Bir tarafında:

- 1- هذا القبر المرحوم
- 2- المغفور الى رحمة الله
- 3- تعالى خواجه رشيد بن

Diğer yan yüzünde:

- 1- عبد الوهاب
- 2- الخافيظ الاقسري
- 3- في تاريخه شعبان سنة
- 4- خمس ستين و سبعمائة

Bu kabir Ervah mezarlığının kalanlar mevkiindedir. Türkçesi: «Bu mezar Aksaray'lı Hafız Abdulvehhab oğlu rahmet olunmuş, esirgenmiş hoca Reşid'e aittir. 1368-69 (H. 765) yılında öldü. Allah rahmet eylesin.» demektir.

¹³ Hasan Basri Çantay, Kur'an-ı Hakîm ve Meal-i Kerim, cilt 1, sahife 85.

8

Bir tarafından :

- 1- انتقل من دارالفنا [الى]
- 2- دارالبقا العبد اضعيف المختاج
- 3- المعفور الى رحمة الله تعا
- 4- لى كريم الدين محمود بن محمد [ا] لروم [ى]

Diğer tarafında:

- 1- الاقسرايى في تاريخه
- 2- ببست هـ [خ] تم ماه جمادى
- 3- الاخر سنه ار [بع] و عشرين و سبعمايه

Bu mezar taşı Ervah kabristanının Somuncu Baba türbesi civarındadır. Mermerdir. (Resim 5-6) Türkçesi «*Rahmet olunmuş, esirgenmiş Allahın rahmetine muhtaç zayıf kul Anadolu Aksaray'ından, Mehmed oğlu Kerimü'd-din Mahmud 724 yılı Cemaziyülâhir ayının 27 sinde dünya evinden ahiret evine göçtü.*» demektir.

Kerimü'd-din Mahmud bin Muhammed, Anadolu Selçukluları Devleti'nin son zamanları yani Moğollar idaresinde Anadolu Selçukluları hakkında Müsameretü'l-Ahbar ve Müsayeretü'l-ahyar yahut Kitab-ı Tezkire-i li Mahmud Aksarayî adında ve 1323 (H. 723) yıllarında bir tarih kitabı yazmıştı. Bu kıymetli eserin zamanımıza iki nüshası intikal etmiştir. Birisine Ayasofya kütüphanesinde olduğu için Ayasofya nüshası, diğerine de Yenicami nüshası denilmektedir. Bu kitaptan ilk defa 1332 (H. 733) yıllarında el-veledüş-Şefik adında umumî bir tarih yazmış olan Nikideli (şimdiki Niğde) Kadı Ahmet Hoteni bahsetmiş, Türk âlim ve tarihçilerinden Müneccim başı kitabının Anadolu Selçukluları kısmı için bundan geniş ölçüde faydalanmıştır.

Son tarihçilerimizden Ahmet Tevhid, Efdalüddin, Halil Ethem, Zeki Velidi Toğan, Mükrimin Halil ve başkaları yazdıkları makalelerde bu eseri mehzaz olarak göstermişlerdir.

Haşan Fehmi Turgal Müsameretü'l-Ahbar'ın Anadolu Selçukîleri kısmını telhisen Türkçeye çevrilerek Konya mecmuasının 1-6. sayılarında neşretti. Kitabın tamamı kıymetli ilim adamlarımızdan Nuri Gençosman tarafından Türkçe'ye tercüme edildi. Bir heyet marifetiyle bastırıldı. Adına "Selçuki Devletleri Tarihi; Aksaraylı Kerimüddin Mahmud'un Müsameretü'l -Ahbar adlı Farsça tarihinin tercemesidir.) denildi. Sonra sayın Profesör Osman Turan tarafından kitabın metni mükemmel bir mukaddeme ile Türk Tarih Kurumu Yayınları arasında ve (Müsameretü'l-Ahbar, Moğollar zamanında Türkiye Selçukluları Tarihi) namile yayınlandı. (III. Seri, No 1)

Sayın Fikret İştınan aynı eserin Anadolu Selçukîleri kısmını Almanca'ya tercüme ederek neşretti. Buraya kadar adını saydığım Türk ilim adamlarından başka Rus bilginlerinden W. Barthold, Moğol tarihçisi D'ohsson ve başkaları bu kitap hakkında tetkiklerde ve neşriyatta bulunmuşlardır.

İşte bu âlem-şumul kitabın müellifi (Kerimü'd-din Mahmud bin Muhammedü'l-Aksarayî) hakkında malûmat ancak onun kitabını yazarken münasebet düştükçe kaydettiği memuriyetleri ve ifa ettiği hizmetlerinden ibarettir. Kendisinin nerede ve hangi tarihte öldüğü bilinmiyordu. Yukarda adı geçen âlimler bu zatın ölüm tarihi hakkında ya sükûtu ihtiyar etmişler. Yahut (nerede ve ne zaman öldüğü malûm değildir.) kaydıyla iktifa eylemişlerdi. Kerimü'd-din Mahmud'un mezar taşı bulunca bu şüpheler aydınlanmış oldu. Mezar taşı Ervah mezarlığında Somuncu baba türbesi civarında bulunmuştur. Bu sahada bir kaç tane türbe harabesi de vardır. Türbelerin gövde ve külah kısımları yıkılmış, mahzenleri toprak altında kalmış ise de mezar taşı meydandadır. Beyaz mermerden yapılmıştır. Güzel bir Selçu-kî nesri ile yazılmıştır. Bazı yerleri aşınmış ise de kalan harf bakiyelerine göre tamamını okumak mümkün olmuştur. Sözün kıyası Kerimü'd-din Mahmud yukarda yazıldığı gibi Aksaray'da ve 27 Cemaziyel-ahir 724 hicri, (20 Haziran 1324 Perşembe) tarihinde vefat etmiş ve Ervah mezarlığına defnolunmuştur.

9

Bir tarafından:

- 1- هذا القبر المرحوم المغفور
- 2- المحتاج محمد بك بن علي
- 3- الى رحمة الله تعالى في اوائل

Diğer tarafında :

- 1- شهر الله المبارك
- 2- رجب الاصم سنة اربع
- 3- وثلاثين و سبعمائه

Bu mezar taşı da Somuncu Baba Türbesi civarındadır. Mermerdir. Türkçesi “*Bu kabir rahmet olunmuş, esirgenmiş, hakkın rahmetine muhtaç Ali oğlu Mehmed Bey'indir. 1333-34 (H.734) yılı Allah'ın mübarek Recep ayı evvelinde öldü.*” demektir.

10

Bir tarafından :

- 1- توفي الرحوم
- 2- سيدالكتاب شمس الدين
- 3- محمد المرحوم طاب ثراه

Diğer tarafında :

- 1- في غره رمضان
- 2- اربع و خمسين
- 3- و سبعمائه

Bu mezar da Somuncu Baba Türbesi yanındadır. Mermerdir. Türkçesi “Kâtipler efendisi, yazar, Şemsü'd-d i n Mehmed 1353 (H. 754) yılı Ramazan ayının ilk günlerinde vefat etti.” demektir.

Bilindiği gibi Müsameretü'l-Ahbâr'ın Ayasofya nüshası 734 H., Yenica mi nüs-

hası 745 H. yıllarında ve Aksaraylı kâtip ve muharrir Ali oğlu Mehmed adında bir hattat tarafından kopya edilmiştir. Yukarıda 9, 10 numaralı mezar kitabelerinden birinin bu zata ait olması ihtimalini düşünüyorum. 9 No. lu mezar kitabesinde Baba Adı ile beraber (Ali oğlu Mehmed) yazılmış ise de el kabında kâtip ve hattatlığa dair bir kelime bulunmadığı gibi 734 H. yılında vefat etmiş bulunması bu ihtimali zayıflatmaktadır. Halbuki 10 No. lu mezar taşında “Baba” adı yazılmamış olmasına rağmen “elkap ve ölüm tarihi” kitabı yazan Ali oğlu Mehmed'in mezar taşı olması ihtimalini kuvvetlendirmektedir.

11

Bir tarafından :

- [Kırık...] -1
 [Kırık...] المرحوم المغفور سيد
 3- الفتوه و المروة اخى نامدار

Diğer tarafında :

- 1- عمر بن المرحوم اخى رشيد الى رحمة الله
 2- تعالى في اثنين من شهر ربيع
 3- الاخر سنة اربع و ثلثين و سبعمائة

Bu mezar taşı Sinne Çayırı mezarlığından belediye mahzenine nakledilmiş taşlardır. Mermerdir, Türkçesi «*Merhum Ahi Reşid oğlu Fütüvvet ve mürüvvet sahiplerinin efendisi rahmet olunmuş, esirgenmiş ünlü Ahi Ömer 1333-34 (H. 734) yılı Rebiul-âhir ayının ikinci gününü öldü. Allah rahmet eylesin*» demektedir.

12

Bir tarafından :

- 1- انتقلت من دار الفنا الى
 2- دار البقى المرحومه
 3- فاطمه خاتون [بنت]

Diğer tarafında :

- 1- اخى محمد المعروف
 2- فرشته في خامس ذي
 3- القعدة سنة ستين و سبعمائة

Bu mezar taşı Somuncu Baba Türbesi civarındadır. Mermerdir. Türkçesi “*Ferîşte diye anılan Ahi Mehmet kızı rahmet olunmuş, Fatma Hatun 1358-59 (H.760) yılı Zilkaa'de ayının beşinde dünyadan ahirete göçtü.*” demektir. Aksaray'daki Ferîşte Hatun Cami'inin banisi olmak ihtimali vardır.

13

- 1- انتقل من دار لفنا [الى]
 2- دار [ر] البقى اخى پاشا
 تاريخه سنه
 رابع و خمسين و ثمانمائه

Bu kabir de Somuncu Baba Türbesi civarında Kuddusî Baba oğlu Hacı Abdurrahman çevriği (Haziresi) yanındadır. Mermerdir. Türkçesi “*Ahi Paşa 1450-51 (H. 954) yılında fena evinden baka evine göçtü.*” demektir.

Aksaray ahilerinden üç tanesinin kabir kitabesini de yukarıya dercetmiş buluyorum. Türk büyük kalpliliğine, mertliğine, cömertliğine misafir ve fukara severliğine tamamen uygun olan İslâm dininin emir ve tavsiye ettiği iyi huylar, kardeşlik, mürüvvet, sahâvet, düşkünlere yardım, gözü, kulağı, eli, ayağı, nefsi haram olan şeylerden sakınmak ve başkaları gibi dinî, İçtimaî meziyetleri birleştirerek kendisine hareket üssü, şiar edinen ahilik Orta Asya ve Anadolu'da ve diğer İslâm ülkelerinde hükümdar saraylarında esnaf ve halk tabakalarında en geniş manasiyle tutulmuş ve benimsenmiştir. Ahilik binlerce vatandaşın yetişmesinde refah ve saadetinde millî, dinî ve sosyal terbiye kurumu olarak yüzyıllar boyunca yaşamıştır. Başkalarının saadet ve selâmeti uğrunda kendi rahatını feda edecek kadar başkalarını düşünme esasına dayanan ahilik, mensuplarını yalandan, riyadan, haksızlık ve ihtikârdan korumuş, sosyal düzensizlikleri önlemiş felâketzedeleri fakirleri, yolları, Tanrı misafirlerini bağrına basmıştır. Aksaray mezarlıklarında ahilere ait bunlardan başka birçok mezar taşları daha vardır Bunlar gösteriyor ki ahilik Aksaray 'da da geniş çapta yer bulmuştur.

14

Bir tarafından :

- 1- فى تاريخ شوال
- 2- امير سالغن شاه قتاو
- 3- بن ميرم قتلو

Diğer tarafında :

- 1- فى سنه [ثلاثين؟]
- 2- و سبعمايه

Ervah mezarlığının Şeyh Hamza Türbesi yanındadır. Mermerdir. Türkçesi “*Mirrim Kutlu oğlu Salgın Emiri (beyi) Şah Kutlu 1329-30 (H. 730) yılı Şevval ayında (vefat etti)*” demektir.¹⁴

15

- 1- هذا القبر المرحوم المقتول
- 2- ملك الاكاديشه حاصبيك بن سعيد في
- 3- شوال سنه ثلاث و أربعين وسبعمايه

Sinne Çayırı mezarlığından belediye mahzenine naklolunan mezar taşlarından birisidir. Mermerdir. Türkçesi “*Bu kabir Said oğlu rahmet olunmuş maktul İğdişler Beyi Has Bey'indir. 1341-42 (H. 742) yılı Şevval ayında vefat etti.*” demektir.

¹⁴ Saliyaneli vergi, emlak üzerine tevzi olunan salgın, yılda eda olunan salgın saliyaneli salmak, vergi tarhetmek lehçe-i Osmanî Cild 1, sahife 622. Yakın zamanlara kadar Anadolu köylerinde tahsildara salgucu derlerdi.

İğdiş Beyliği Selçuk Devleti teşkilâtında bir ünvandır. Vazifesi develerin ahuruna bakan yahut akşam ahuruna dönemeyen öküz ve develeri takip eden teşkilâtın başıdır.¹⁵

16

Bir tarafından :

- 1- هذا القبر
- 2- المرحومه مال
- 3- بنت باجو

Diğer tarafında :

- 1- فى شهر شوال
- 2- سنه خمسين
- 3- وسبعمايه

Bu kabir taşı da Ervah mezarlığında Somuncu Baba Türbesi civarında bulunmuştur. Mermerdir. (Resim 7) Türkçesi “*Bu kabir Bayçu kızı rahmet olunmuş Mal Hatunudur. 1349-50 (H.750) yılı Şevval ayında öldü.*” demektir.

Bayçu, Moğolların Bisiud kabilesindedir. Cengizhan Devleti'nin yetiştirdiği en kuvvetli kumandanlardandır. 1243 yılında vukua gelen Köseadağ Harbi'nde Anadolu Selçuklularını mağlup etmiştir. Bilâhare Anadolu'ya iki defa gelmiş bir çok zulümler yapmıştır. Başarılı geçen askerlik hayatından dolayı kendisine gurur gelmiş olan Bayçu'yu hiç sevmeyen Hulâgü tarafından öldürülmüştür.¹⁶ Kızı Mal Hatununda Aksaray'da vefat etmiş olduğu bu mezar taşından anlaşılmaktadır.

17

- 1- هو الباقي
- 2- بكشهرى واقسراى سنچاقلىرى
- 3- متصرفى ايكن طاءر روح
- 4- قدسيسى عارج معارج عليين
- 5- وداخل نعمتكدهء بهشت
- 6- برين حلبلى ملك
- 7- احمد پاشازاده مرحوم
- 8- ومغفرت نشان عثمان پاشا
- 9- حضر تلاترينك روح پرفتوح
- 10- لريچون سنه ۱۲۳۰ الفاتحه
- 11- فى رايوم
- 12- جمعه
- 12-13

¹⁵ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, Osmanlı Devleti Teşkilatına Medhal, sahife 115,360. *Türkiye Selçukluları hakkında resmi Vesikalar*, sahife 173-177.

¹⁶ Bertolt Spuler'den Cemal Köprülü tercümesi, İran Moğolları, Türk Tarih Kurumu Neşriyatı, sahife 563. İbn Bibi Aksarâyî tezkiresi, Menâkibu'l-Ârifin gibi me'hazlerde Bayçu hakkında geniş bilgiler vardır.

Bu kabir Ervah mezarlığında Cemalüd-din Aksarayî Türbesi hizasında dağ eteklerine doğru olan alandadır. Mermerdir. (Resim 8) Mezar taşı Osmanlıcadır. Bu günkü şivemize şöyle çevrilebilir.

“Bey şehri ve Aksaray Sancakları mutasarrıfı¹⁷ iken kutsal ve yüksek ruhu ni-met yeri olan Berrin cennetine girmiş olan Halebli Melek Ahmed Paşanın oğlu rahmet ve mağrifet olunmuş Osman Paşa Hazretleri'nin yüksek derecelere açıl-mış olan ruhu için fatiha (okuyunuz) 1814-15 (H. 1230) yılı Rebiülevvel ayının 12. Cuma günü (vefat etti).”

Osman Paşa mezar taşında yazıldığı gibi Halebli Melek Ahmed Paşanın oğlu-dur. Kapucubaşı sonra Beylerbeyi ve Kütahya mütesellimi oldu. 1797-98 (H.1211)

Rebiülevvelinde vezir olarak Ankara ve Kayseri inzimamiyle Anapa valisi oldu. Konya, Kandiya, Hanya valiliklerinde de bulunmuştur. Son memuriyeti olan Aksa-ray ve Beyşehir mutasarrıfı iken vefat etmiştir. İdareli bir vezirdi.¹⁸

18

- 1- هذا القبر المرحوم محمد بك
- 2- بن همام الدين عطار في شهر
- 3- رجب سنة خمسين وسبعماية

Bu mezar taşı Ervah'da Perekzade Haşan Efendi çevriği civarındadır. Mermer-den yapılmıştır. Türkçesi “Bu kabir Humâmü'd-din oğlu Attar Mehmed'indir 1349-50 (H. 750) yılı Recep ayında öldü.” demektir.

19

- 1- توفى المرحوم
- 2- خاص بك بن
- 3- احمد الصراف

Bir tarafından :

- 1- في خامس عشر
- 2- شوال سنة
- 3- اربع وستين وسبعماية

Bu mezar taşı da Ervah Mezarlığında Şeyh Hamza Türbesi civarındadır. Mer-merden yapılmıştır. Türkçesi “Ahmed oğlu, rahmet olunmuş sarraf Hasbey 1362-63 (H.764) yılı Şevval ayının 15'inde vefat etti.” demektir.

20

- 1- هذه القبر المرحومه
- 2- ملكه خاتون بنت طغراق في جمادى الأول
- 3- سنة ثلث وأربعين وسبعماية

¹⁷ Osmanlı devri mülki teşkilatında il ve ilçe arasında bir de mutasarrıflık vardı.

¹⁸ Sicill-i Osmânî, cilt 1, sahife 260; cilt 3 sahife 439.

Somuncu Baba Türbesi yanındadır. Mermerdir. Türkçesi “*Bu kabir Tuğrak kızı rahmet olunmuş Melike hatunudur. 1342 - 43 (H.743) yılı Cemaziyelevvel ayında vefat etti.*” demektir.

21

- 1- هذه القبر المرحوم حاجي
- 2- حسين بن بكتمور في
- 3- شعبان سنة خمسين وسبعماية

Bu mezar taşı da Somuncu Baba Türbesi civarında yamaçlara doğru olan alandadır. Mermerden yapılmıştır. Türkçesi “*Bu kabir Beğtemür oğlu rahmet olunmuş Hüseyin’indir. 1349-50 (H. 750) yılı Şabanında vefat etti.*” demektir.

18 - 21 No’lu mezar taşlarında görüldüğü gibi Ervah Mezarlığında esnaf ve halka ait olmakla beraber eski ve türlü yönlerden değerli mezar taşları da vardır.

22

Baş tarafında :

- 1- بوقبر علی دده
- 2- اوغلی قاضی ابراهیم قزی خا
- 3- تون پاشاتوک قبریدر. وبونوک
- 4- روحی اچون مذکور قاضی اوج
- 5- بیگ آچه وقف ایوب معامله شرعیه دن
- 6- حاصل اولن ربحی شیخ حامد خلیفه لرندن
- 7- سنان خلیفه وبعده اولاد متصرف

Diğer tarafında:

- 1- اوله دوشن به وینج شنبه
- 2- کن قیر اوزرنده بر جزؤ اوقمق
- 3- وسایر ایامده اوده او
- 4- قفق بویله ذکر اولن
- 5- شرط اولوب بو آچه
- 6- نوک تولیتی حاجی محمد اوغلی
- 7- اخی چلبی یه و اولادنه

Ayak tarafında:

- 1- شرط او
- 2- لنمشدر و بو آچه نوک اوننه
- 3- اون [Bir kelime kırk] دخی ربحی اوله ور
- 4- بحک الت آچه د [ه] بر آچه متو
- 5- لینک اوله وتاریخ طقوزیور
- 6- اللی نوک رجبی واقع اولمشدر

Bu mezar taşındaki yazılar Türkçe’dir. 16. yüzyıl şivesiyle yazılmıştır. Bu günkü konuşma dilimize şöyle çevrilebilir. “*Bu kabir Ali dede oğlu Kadı İbrahim’in kızı Hatun Paşa’nındır. Kadı İbrahim, kızının ruhu için 3000 akça vakf etmiştir. Pazartesi ve Perşembe günleri kabrin başında diğer günler evde bir cüz (Kur’an-ı Kerim) okumak şartıyla Şeyh Hâmit Halifelerinden Sinan Halife bu akçanın rebhine (kârı,*

temettüü) mutasarrıf olacak. Yani alacaktır. Hacı Mehmed Oğlu Ahmed Çelebi ve evlâdı da mütevellî olacak (akçanın idaresine çalışacak) ve rebhin altıda biri tevliyet hissesi olarak kendisine verilecektir. Akça rebhinin (senede) 10 akçada (bir) akça olması şarttır. Vakfiye 1543 – 44 (H.950) yılı Recep ayında yazılmıştır.

Meseleyi biraz açıklayalım: Kadı İbrahim bu vakfını ve şartlarını belki daha mufassal olarak tespit ve mahkemeye tescil ettirmiştir. Fakat Aksaray'da ve Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'nde buna dair bir kayıt bulunamamıştır. Mezar taşından anlaşıldığına göre 3000 akça 10 u 10 (bir) (vakfiyelerde hep onu onbir bazan on- bir buçuk akça hesabıyla mürabahası kabul edildiğine göre) bunu da onu onbir akça olarak kabul edersek 3000 akçanın senelik mürabahası 300 akça olur. Bunun 1/6 i yani 50 akçası mütevellî olan Ahmed Çelebi ve evlâdına, 250 akçası da kabrin başında ve evinde Kur'an okuyacak olan Sinan Halifeye verilecektir.

Bazı vakfiyelerin kitabeler gibi mermere yazılarak mevkuf olan binaların duvarlarına konmuş olduğunu biliyorduk. Fakat mezar taşlarına yazılmış bir vakfiyeye, ilk defa Ervah mezarlığında rastlanmıştır. Bu mezar taşı Somuncu Baba Türbesi'nde muhafaza edilmektedir

Mezar taşlarının kültür tarihimiz için bir hazine olduğunu yazmıştık. Ecdadımızın taşıdıkları isimlerden bazılarını da buraya derç ederek bu bahse son veriyoruz.

Fidi ağa	فدى آغا
Doğdu	دوغدى
Kovdu	قودى
Oğulbey	اوغلبىك
Dura hatun	طوره خاتون
Ümme paşa	امى پاشا
Bahtışah hatun	بختشاح خاتون
Mahdum paşa	مخدوم پاشا
Satılmış	صاتيلمش
Oruç	اوروج
Kılavuz	قلاوز
Mah paşa	مه پاشا
Efendi Çelebi	افاندى چلبى
Tuti Melek	طوطى ملك
Efendire hatun	افندره خاتون
Kaymak	قايماق قايمق
Devlet hatim	دولت خاتون
Humay hatun	همای خاتون
Selçuk hatun	سالچوق خاتون
Ferişte	فرشته
Sultan Kutlu hatun	سلطان قتلو خاتون
Esen hatun	اسن خاتون
Yolbeyi	يول بىكى

Simgöl hatun	سيمگل خاتون
Giçi hatun	کچی خاتون
Has hatun	خاص خاتون
Melike hatun	ملك خاتون
Dursun hatun	طورسون خاتون
Kutlu Melek	قتلو ملك
Begtemür	بگتمور
Alişir	عیشیر
Asil bey	اصیل بك
Mal hatun	مال خاتون
Gira efendi	گرافندی
Dölendi Hatun	دولندی خاتون
Güneri	گون آری
Döndü hatun	دوندی خاتون
Cevher hatun	جوهر خاتون
Has bey	حاصبك
Şah Kutlu	شاه قتلو
Mîrim Kutlu	میریم قتلو
Elbeyi	ایلبيكى
Boz bey	بوز بك
Ildus (Yıldız) hatun	ايلدوس (ييلديز) خاتون
Dursun	طورسون
Paşa hatun	باشا خاتون
Ulu hatun	اولو خاتون
Emre	امرہ
Sevinç	سوینچ
İnci	اینجی
Gümüş	گمش
Bayram hatun	بیرام خاتون
Güngeldi	گنگلدی
Paşa bey	باشا بك
Polat bey	بولات بك
Yadigâr	يادگار

AKSARAY VAKIFLARI

Vakıf yapmak İslâm dini icaplarındandır. Hayrat ve vakıflar hakkında muhtelif âyeti kerimeler ve hadisi şerifler vardır.

Her hususda olduğu gibi vakıf yapmakta da ümmetine imtisal nümunesi olan Fahr-i Kâinat Hz. Muhammed Mustafa (SAV) Efendimiz Fedek bahçelerini fukaraya vakfetmişlerdir. Hz. Ebu Bekir, Hz. Ömer'in de vakıfları vardır. Abbasiler'den sonra İslâmiyeti himaye ve müdafaada alemdarlık vazifesini üzerine almış olan âli cenap milletimizin hükümdarları, vüzerası, ümerası ve başka yüz binlerce hayır sahipleri yaptırdıkları cami, mescit, medrese, mektep, zaviye, çeşme, köprü ve

başka hayır eserlerinin devlet ve millete muhtaç olmadan faaliyetlerini devam ettirebilmeleri ve masraflarını karşılaması için arazi, emlak ve nukuddan vakıflar yaparak temin ettikleri gelir kaynakları ile eserlerinin hizmetlerinde çalışacak mütevellî, nazır, imam, hatip, müderris, vaiz, kayyım, hademe, meremmetci (mütemadi onarımlara bakan kimse) vakfın nevine göre aşçı, ekmekçi hatta pirinç ayıklayıcı, buğday dövücü gibi kimseler için yıllık, aylık ve günlük vazife (maaş ve ücretler) tâyin etmişlerdir.

Vakfın idare memurları demek olan mütevellî, nazır, kâtip, cabi (tahsildar) vakfın gelirlerini alırlar, masraflarını yaparlar, böylece vakıf, vakfiyesindeki şartlara göre kendi kendini idare eder, gider. Yaptığımız etütlere göre asırlarca faaliyetlerini devam ettirmiş vakıflar vardır. Meselâ Konya Sırçalı Medresenin tam 700 yıl başka kimsenin yardımına muhtaç olmadan vakıf malı ile idare edilmiş olduğu tespit edilmiştir.

Vakıflar tesis edildikleri esaslara göre iki kısımdır.

A – Zürrî (evlâda mevkuf) vakıflar: Bu cins vakıflarda vâkıf, arazi, emlak ve nukud gibi malını nesilleri süresince evlâdına vakfeder. Nesli kesilince mevkufat vakfiye şartlarına göre bir cami, medrese ve başka hayratın hizmetlerine yahut müslümanların fukarasına kalır.

B – Hayrî vakıflar: Hayır vakıflarda vâkıf, emvalini mevcut veya kendisinin yeniden yaptırdığı bir hayır eserin yaşatılmasına bağlamıştır. Hangi cins vakıf olursa olsun vakıflar bir vakfiye ile tespit olunur.

Vakfiyeler: Vakfiyeler, vakfın esas ve şartlarını ihtiva eden bir senet, bir vasiyetname gibidir. Bazen bir sahife bazen de bir kaç yüz sahife tutarında bir kitap şeklinde olur. Şu esasları ihtiva eder:

1– Başlangıç: Yüce Tanrıya hamd ve senalar, sevgili Peygamberine, evlâd ve ashabına selâm ve dualar bu kısımda ifade olunur.

2– Vâkıfın hüviyeti: İcabında şahitlerle tevsik olunarak vâkıfın kim olduğu mufassalan yazılır.

3– Vakfedilen arazi, emlak veya nukudun (mevkufatın) miktar ve cinsi, hudutları, vasıfları.

4– Hayır eserlerin cinsleri, mevki ve hudutları.

5 – Vakıf şartları :

Vakıf binaların idare ve onarımları, burada çalışacak hizmetlilerin maaşları, vakıf gelir ve giderlerinin suret-i idaresi, vakfın dinî esaslara uygunluğu hiç bir kimse tarafından bozulamayacağı ve başka şartları,

6– Vakfın tescili: Vâkıf vakfedeceği şeyleri bir tescil mütevellisine devir ve teslim eder. Beraberce mahkemeye giderler. Hâkim ve şahitler huzurunda muhakeme olurlar. Nihayet hâkim müçtehidin kavline göre vakfın lüzumuna hükmeder.

7– Vakfiye tarihi: Vakfiyenin sonuna vakfın hükme bağlandığı günün tarihi yazılır.

8 – Vakfiyenin şahitleri: Vakfın tescili anında mahkemede bulunan sözüne inanılır müslümanlardan kimler varsa, vakfiyenin sonuna bunların isim ve imzaları yazılır. Böylece vakfiye tekemmül etmiş olur.

İşte bu esaslar dairesinde tesbit ve tescil edilmiş, vakıf defterlerine vakfiyeleri veya şahsiyetleri yazılmış olarak Aksaray merkez ve köylerinde 211 vakıf vardır. Bunlar konularına göre şöyle sıralanabilir:

Adet	Cinsi
1	Han
101	Cami
55	Mescit
4	Tekke
15	Zaviye
1	Türbe
5	Medrese
3	Muallimhane
1	Buk'a (Mübarek yer)
4	Hankahvemektep
14	Mirâblık (suların idare taksim memurluğu)
3	Keyyallık (Kilecilik)
1	Musluk
1	Şinikçi
1	Mahkeme kâtipliği
1	Çeşme
211	

Bu vakıflardan Şeyh Hâmid Veli Hazretlerinin oğlu Baba Yusuf Hakikî tarafından tanzim ettirilmiş 1479 (H. 884) tarihli vakfiyeyi misal olarak kaydedelim. Aslı Arapça olan vakfiyenin mealen tercümesi:

“Hamd etmek, Ulu Tanrıya yaraşır. Dua onun Resulü üzerine olsun. Bundan sonra (bilinmelidir ki) bu doğru ve din esaslarına uygun olan vakfiyenin baş tarafı tasdikli sonu selâmette (şahitlerle tevsik olunmuş) tur. Rıza ve ülfet ile yazılmış tertip ile söylenmiştir.

Kâmil mürşitlerin şeyhi, muhakkikler efendisi, halkı hak yoluna hidayet eden (ulaştıran) merhum Şeyh Hâmid'in -toprağı güzel, mezarı nurlu olsun- oğlu mürşit ve muhakkiklerin iftihar ettiği, sâliklerin (ehl-i tarikat) ve Allah'ın kullarının kutbu (yücesi), din ve devletin baş tacı Baba Yusuf tarafından; rızaları sorularak şer'i şahitlikte bulunan Yusuf oğlu Hacı Mezit, Hacı Ahmed oğlu İdris Dede, Ahmed oğlu Mevlâna Muhyüddin ve hatiplerin faziletlisi dindar, hayır sahibi insanların medarı iftiharî Hatip Mehmed Pir Paşa'nın şahadetleriyle Taşkesdik, Arapini, Saraycık, Danışmedli mezraalarının bütün hakları ve ekleriyle birlikte 12 sehimde 9 sehmini vakfetti.

Sultanın emriyle Baba Yusuf tasarrufunda olup hasılâtının 1/4 i fukara dervişlere sarfolunan ve eskiden Sahibiye dârüz-ziyafesi (Ziyafet evi, imaret) nin vakfi

bulunan Avacık Höyüğü mezraasıyla Tovak Köyü'nü ve Kazıcık Köyü'nü bunlara ilhak etti. Eski hankah vakfiyesi gereğince tarikat ve şer'iyat esaslarına göre umumî olarak bir zat şeyhlik vazifesini yapacak ve şeyhin tarikatından olan 10 mutasavvıf bulunacaktır. Cuma ve Bayram geceleri gibi diğer mübarek geceleri (Berat, Miraç ve başkaları) ihya edecek ve beş vakit namazı kıldırıp sonunda zikir ve evrad okuyacak olan imama bir sehim verilecektir.

Vâkîf Baba Yusuf Hakiki, evkafı hasılatını 4 sehim (düşelik, hisse) itibar eylemiş, bir sehmini yukarıda yazılan şeyhe, şeyhliği cihetiyle, diğer üç sehmi de hankahda oturup evrad ve ezkâr ile meşgul olan 10 mutasavvıfın yiyip içmeleri için şart kılmıştır. Bu hasılat Hankah'ta yiyip içen dost ve ahbablardan başka büyükten küçükten gelip gidenlere haram kılınmıştır. Doğru yol eski usul ve dostluk üzere sahih ve şer'î olarak ve şahitlerin şehadeti mucibi bu hal ve minval üzere tesbit olunan, adı geçen köyler ve mezralar hankah mesalihine vakıf ve hapis edildi.

Müslüman kadılarınca iftihar ettiği tevhid ehli valilerin öncüsü olan Mevlâna Hüsameddin Aksaray kadılığı zamanında mezkûr Sahibiyye dârüzziyafesine mevkuflar olan köy ve mezraların Baba Yusuf Hakikî tarafından zam ve ilhakına dârüzziyafenin harap olması ve yeniden yapılmasına imkân olmadığı için şeriat esaslarına uygun olarak hükmetti. Ben de bu şekilde Sultan defterine kayıt ve tespit ettim. Mezkûr köy ve mezralar bu ilhak hükmü mucibince Melik Mahmud Gazi hankahına doğru ve din esaslarına uygun olarak vakfedildi. Eski vakfiye şartları gereğince 1/4 i orada sâkin olan fukaraya sarfolacak. Dostlar ve ahbablardan başka gelen ve gidenlerin büyük ve küçüklerine bir şey verilmeyecektir.

Hiç bir kimse bunu tebdil edemez. Günahı, vasiyeti işittikten sonra tebdil edenidir. İcabında senet olmak üzere bu vesika mezkûr esaslara göre 884 yılı Rebiülâhîr ayının başında yazıldı.

Şahitler : Mevlâna Piri Mehmed bin Alaüd-din, İbrahim bin Abdullah ve elhaç Mahmud bin Fahrud-din Hoca ve Ali Fakih bin Mehmed Fakih

Ekmelü'd-din Hocaşah Çelebi Kasım Çelebi Ziyet Fatma

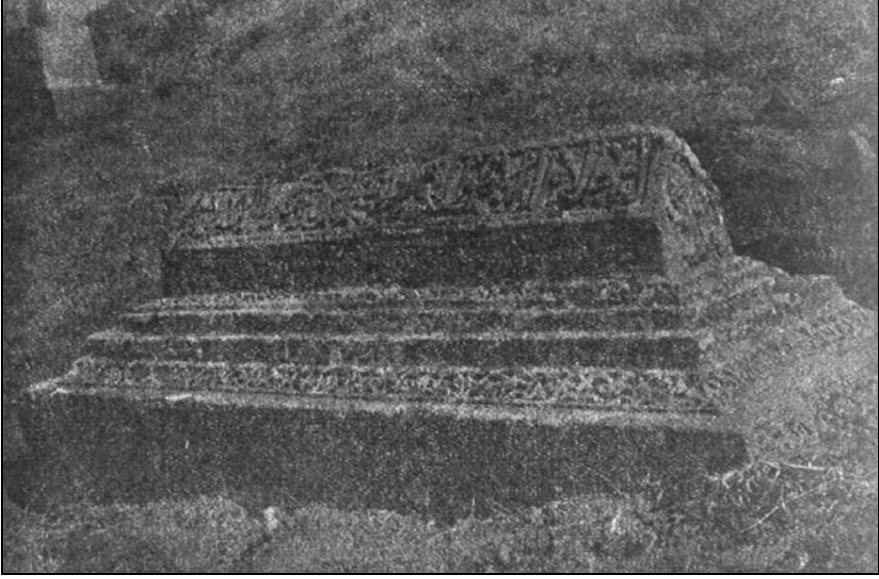
Resim 1: Sinne çayırı mezarlık kitabesi.

Resim 2: Aksaray Bedesten Kitabesi

Resim 3: Baba Ekmelüddin mezar taşı.

Resim 4:Fakih Yahya sandukası.

Resim 5: Kerimüd-din Mahmud Aksarayi mezar taşı.

Resim 7: Mal Hatun Kabir taşı.

Resim 8: Osman Paşa mezar taşı